

ten om deras välmående är ”dödande” och förgiftar allt (s. 105). Att få ta del av officerarnas egna ord förhöjer läsoplevelsen.

Nordland presenterar ett tvådelat syfte. Å ena sidan vill han ”kartlägga en repertoar av strategier för att hantera lidande som fanns tillgängliga under undersökningsperioden” (s. 16). Alltså, ta reda på vilka metoder som officerarna använde för att klara av krigets många sorger och prövningar (i modernt tal ibland kallade ”copingstrategier”). Sveriges officerskår beskrivs, med Barbara Rosenweins terminologi, som en egen känslologemenskap, präglad av särskilda normer och föreställningar om vad som fick kännas och uttryckas.

Å andra sidan finns målet att undersöka hur det sena 1700-talets sensibilitetsnormer påverkade den svenska arméns befäl, traditionellt sett associerade till stoiska och rationella ideal. På så vis lämnar avhandlingen ett intressant bidrag till den historiska maskulinitetsforskningen, även om genusfrågan inte är en huvudpoäng utan snarast fungerar indirekt i studien. Nordland positionerar sig desto mer omsorgsfullt i förhållande till fältet ”ny militärhistoria”, en forskningsinriktning från 1970-talet som studerar krig utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv, ofta centrerat kring ”vanliga” människors erfarenheter. En rad utländska forskare redovisas, av varierande relevans för avhandlingens problemformulering. Ingen svensk historiker har ens undersökt någonting liknande under ungefär samma tidsperiod.

Angelägenheten i Nordlands projekt framträder här tydligt. Att han själv inte trycker mer på detta kan förvåna. I stället för att betona det unika och specifika, motiverar han sin studie genom att gång på gång hänvisa till allmängiltiga, transhistoriska eller nutida fenomen, så som förekomsten av posttraumatiskt stressyndrom hos hemvändande afghanistanveteraner. I mötet med det förflutnas känslövärldar ser vi vår moderna verklighet med nya ögon, menar Nordland. Det är ett slags argument som ofta

brukas i syfte att skapa intresse kring historia (jag har själv använt det vid flera tillfällen). Samtidigt signalerar det på ett olyckligt sätt att den historiska kunskapens betydelse styrs av dess praktiska tillämpbarhet i nuet och att den således saknar egenvärde. I längden gör Nordlands anspråk på allmängiltighet att studien orättvist framstår som mindre angelägen, för hur mycket han än understryker materialets relevans för vår tid, säger det ändå mest om den tid som avhandlas. Bokens allra sista avsnitt, *En blick på samtiden*, utgör dock ett undantag och öppnar för vidare diskussioner om krigets följder genom att skapa en länk mellan nu och då.

Framför allt knyter avhandlingen an till det ständigt växande forskningsfältet känslöhistoria. Nordland betraktar känslor, eller emotioner, som föränderliga över tid och intresserar sig för hur de har skiftat funktion och symbolvärde genom historien. Förändrade omständigheter kan göra att en känsla försvinner ur det kollektiva medvetandet, måhända för att återuppstå i en annan form många år senare. På samma sätt kan helt nya känslor skapas när samhället omdanas. Nordland låter bli att ge en inrutad teoretisk definition av vad som hör hemma i kategorin ”känsla” och säger sig kort och gott vilja undersöka de ”reaktioner och förnimmelser som inte är direkt underställda viljan” (s. 52) – en flexibel avgränsning, inspirerad av filosofen Martha Nussbaum, som inte tvingar in militärernas erfarenheter i ett förutbestämt tolkningsmönster.

Analysen av källmaterialet är uppdelad i tre kapitel: *Kontakten med bemmet*, *Relationer i krigets vardag* och *Striden*. Vart och ett representerar en egen arena för lidandehantering. Det första behandlar förhållandet mellan officeren i fält och de anhöriga därhemma – en kontakt som främst upprätthölls med hjälp av brev. 1700-talets brevgenre påverkades starkt av franska stilideal, som hyllade det spontana, innerliga samtalen på bekostnad av den klassiska retorikens strikta regelverk. Brevskrivaren manades

att låta bläcket flöda direkt från hjärtat och behålla en lätthet i tanken. Det frispråkiga modet avspeglas i officerarnas korrespondens; till exempel innehåller breven betydligt fler vittnesmål om lidande än vad dagböckerna gör. Befälhavarna ansattes av saknad, hemlängtan och oro över de närståendes välbefinnande – känslor som de ofta sökte betvinga genom att hänvisa till sin plikt, ära och manlighet. Major Sten Sture skriver: "en karl är en karl och bör ej som en käringer sitta hemma sin werld igenom för att knyta myggpäll och slå ihjäl flugor så länge man orkar något annat som är nyttigare och kan gagna sitt Fädernesland" (s. 119).

Nästa kapitel granskar hur relationerna i fält hjälpte befälhavarna att klara av krigets prövningar. Nordland identifierar tre särskilt viktiga relationstyper: personlig vänskap (mellan officerare), faderskärlek (mellan officeren och soldaten) och kamratskap (idealtillståndet inom förbandet). För att en intim vänskap skulle kunna uppstå krävdes nästan alltid att parterna stod nära varandra i rang, även om de sociala gränserna ibland överskreds på grund av ovanliga omständigheter.

1700-talets sensibilitetsvurm påverkade officerarnas sätt att manifesteras vänskap. De skrev förtroliga, ömsinta brev till varandra och uttryckte sitt djupa deltagande i vännens sorger och glädjeämnen. I festsammanhang förenades man i den rituella brorsskålen, en ömsesidig och starkt symbolladdad hedersbetygelse män emellan. Skildringen av officerarnas relationspraktiker är både lärorik och intresseväckande. Däremot finns det brister i resonemanget om den tidigmoderna synen på vänskap. Nordland framhåller att kärlek associerades till ordning och förnuft, medan vänskapen ansågs nyckfull och mottaglig för tvära känslokast. Generaliseringen görs en smula lättvindigt och underbyggs inte med tillräckliga källhänvisningar, vilket vore önskvärt eftersom den faktiskt förefaller aningen tvivelaktig. Jämförelser mellan sävlig äktenskaplig kärlek och hetsig passionskärlek återkommer ständigt i litteratur

från 1700-talet; att kärlek och vänskap ställs mot varandra enligt samma rollfördelning kan jag inte minnas att jag någonsin har stött på. Tvärtom visar Jon Helgason i avhandlingen *Hjärtats skrifter* (2007) hur vänskapen under den tidigmoderna perioden liknades vid Olympens eld, en ädel låga som, till skillnad från kärlekens lynniga flammor, aldrig slocknar.

Det avslutande analyskapitlet behandlar striden: mytisk, farofylld och – ovanlig. Enligt Nordlands uppskattning stred militärer i snitt bara en eller två dagar per år. Ändå spelade striden en central roll i officerarnas föreställningsvärld. Flera av dem tycks betrakta "elddopet", soldatens första gång i strid, som ett slags magisk initiationsrit där människans sanna jag uppenbaras. I ett sådant läge förväntades en hedersam krigare känna, eller åtminstone visa prov på, mod, kyla och ståndaktighet, medan den så kallade pultronen, avskydd och bespottad, i stället blev skrämmd. Rädsla var starkt stigmatiserande och Nordland noterar att det råder en påtaglig tystnad kring personliga rädslor i officerarnas texter. Värnandet om den individuella äran motiverade männen att trotsa faror och dölja sin fruktan.

Striden utgör den arena där lidandet, det psykiska såväl som det fysiska, antog sin mest akuta form. För befälhavarna räckte det inte heller att uthärda sina egna känslor – de bar ett stort ansvar för soldaternas lidandehantering och måste sporra mannarna att stå kvar i leden även under kraftig beskjutning. Slagfältet var en plats för fruktansvärda scener. Flera officerare beskriver hur de, ställda inför synen av död och lemlästade kroppar, dövar sina känslor för att kunna tolerera misären. Huruvida det sedan rör sig om en medveten emotionell strategi eller en automatisk reaktion på den extrema känslomässiga påfrestningen är omöjligt att säga. Avtrubbningen var dock inte oproblematis. Officerarna verkar nästan förvånade över sitt kallsinne, påtalar det barbariska i att ta så lätt på mänskligt lidande och intygar att de skulle ha agerat annorlunda i fredstid. Kap-

ten Carl Johan Ljunggren skriver: "En sådant massakrerande vid kallt blod skulle ha åsatts med fasa under livvets vanliga, fredliga förrättningar; men här gjorde det föga intryck, åtminstone på mig, som ändå tror mig vara fullt ut så blödsint som någon annan. Hvaraf kom det? [...] I en sinnesförfattning, då man utan betänkande offerar sitt eget lif, måste man lika ringa akta sin nästas" (s. 221). Officerarnas ambivalenta inställning till sin känslöbedövning tolkar Nordland som ett ifrågasättande av det stoiska krigaridealet, där förnuftet förväntas trycka undan känslan.

Arméofficerarnas skrifter visar sig utgöra ett tacksamt material för känslöhistoriska efterforskningar. Nordland har emellertid valt att inte inkludera några ego-dokument producerade av flottans officerare, eftersom dessa sägs påbjuda en "komparativ ansats" i förhållande till arméofficerarnas texter. Motiveringen är en smula knapphändig och klargör inte varför den eventuella skillnaden mellan två närbesläktade befälstyper vore mer problematisk än de redan existerande komparativa faktorerna: ålders- och generationsskillnader, variationer i officerarnas utbildningsgrad, geografiska härkomst samt sociala bakgrund, de rent genre-mässiga olikheterna ego-dokumenterna emellan, et cetera.

I sin helhet visar avhandlingen ändå tydligt på sensibilitetens genomslag i den svenska officerskåren, framför allt vad gäller brevskrivning och vänskapsrelationer. Samtidigt tycker jag mig se att den nya, sensibla hållningen ofta fick ge vika för ett mer traditionellt normsystem, med fokus på självbehärskning och känslökyla, i krisartade situationer, till exempel när en befälhavare skadades eller blev vittne till död och förödelse. Nordland konstaterar att känslornas roll i officerarnas föreställningsvärld inte går att sammanfatta på ett enkelt sätt. Ibland mobiliserades de som en strategi för att hantera lidande och andra gånger gav de själva upphov till olust och bedrövelse. Inte sällan stod de i konflikt med varandra.

Studiens resultat hjälper till att ytterligare dementera den kritiserade bilden av 1700-talet som ett rationalitetens tidevarv. Nordland har skrivit en tillgänglig och medryckande bok som utgör angelägen läsning för både militär- och känslöhistoriker. Jag tror även att den kommer att engagera människor utanför den akademiska världen som vill fördjupa sina kunskaper om krigets mörka och känsliga väsen.

Vera Sundin

Brita Planck, *Kärlekens språk. Adel, kärlek och äktenskap 1750-1900*, (Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet 2014). 201 pp.

Brita Plancks avhandling *Kärlekens språk. Adel, kärlek och äktenskap 1750-1900* handlar om synen på kärlek och hur ofta kärleken styr äktenskapsbildningen inom adeln under 1700- och 1800-talen. Ett syfte är att undersöka hur adeln sett på kärlek under dessa århundraden, ett annat om, och i så fall hur, upplevelsen av kärlek förändrades under denna tidsperiod. Avhandlingen består av två delar där den första är en analys på makronivå och den andra en studie på mikronivå. I den första delen används både kvalitativ och kvantitativ metod, och Planck undersöker ett källmaterial som omfattar ungefär 300 äktenskap och skärskådar de normer som adeln förhöll sig till vid äktenskapsbildning. Två huvudfrågor lyfts fram 1) Vem hade makten över äktenskapet, och hur stort inflytande hade den enskilda individen? 2) Hur resonerade man inom adeln vid val av äktenskapspartner? Hur värderades faktorer som börd, besuttenhet och kärlek? Tryckta memoarer och dagböcker utgör källorna för denna del.

Brita Planck utgår från flera olika teoretiska perspektiv. Ett är tesen om den romantiska kärleken, som enligt en klassisk tolkning